

Sadržaj

PREDGOVOR	7
1. UMEMSTO UVODA: ŠTA PODRAZUMEVAMO POD DRUŠTVENO-EKONOMSKOM ANTROPOLOGIJOM	
1.1. Pojmovna razgraničenja	11
1.2. Antropološki aspekti tranzicije i nacionalne kulture ..	18
1.3. Literatura	20
2. TRANZICIJA PRIVREDE REPUBLIKE SRBIJE	
2.1. Uvod	22
2.2. Dosadašnji koncept tranzicije	23
2.2.1. Privatizacija po svaku cenu	24
2.2.2. Negativna industrijska kretanja	36
2.2.3. Spor razvoj preduzetništva	39
2.3. Negativni efekti globalne ekonomske krize	42
2.3.1. „Velika recesija“ na početku 21. veka	42
2.3.2. Nužnost strukturnih reformi i sporazum Srbije sa MMF-om	47
2.3.3. Zaključna razmatranja	51
2.4. Literatura	56
3. TRANZICIJA I KORUPCIJA (O SISTEMSKIM UZROCIMA KORUPCIJE U SRBIJI)	
3.1. Uvod	61
3.2. Pojam korupcije	62
3.3. Metodološka napomena	63

3.4. Uzroci korupcije	64
3.5. Sistemski generatori korupcije	66
3.5.1. Država kao generator korupcije	66
3.5.2. Svojina i korupcija	69
3.5.3. Tržište i korupcija	73
3.5.4. Privatizacija i korupcija	79
3.6. Zaključna razmatranja	85
3.7. Literatura	90
4. TRANZICIJA, SISTEM VREDNOSTI I OTPORI PROMENAMA	
4.1. Pojmovno razgraničenje i radna hipoteza	94
4.2. Sistem vrednosti pre tranzicije	94
4.3. Sistem vrednosti u procesu tranzicije	96
4.4. Otpori promenama	103
4.5. Nužnost novog sistema vrednosti	104
4.6. Umesto zaključka: nužnost novog koncepta tranzicije .	108
4.7. Literatura	122
5. NACIONALNA KULTURA („SOCIJALNI GENOTIP“) I OTPORI TRANZICIONIM PROMENAMA	
5.1. Uvod	125
5.2. Pojam i karakteristike nacionalne kulture	128
5.3. Uloga kulturno-religijskih specifičnosti	134
5.4. Balkanski kosmo – psiho – logos	144
5.5. Začarani krug zaostalosti i siromaštva	159
5.6. Karakteristike i uzroci formiranja našeg „nacionalnog karaktera“	171
5.7. Nacionalna kultura i privredni razvoj	193
5.8. Tranzicija društva i nužnost transformacije vrednosnih orijentira	200
5.9. Zaključak i poruka	207
5.10. Literatura	231
SUMMARY	239
PE3IOME	243
O AUTORU	249

PREDGOVOR

U ovoj knjizi analizirao sam odnos tranzicije i nacionalne kulture, kao antropološke društveno-ekonomske fenomene. Pojam društveno-ekonomska antropologija, koji koristim u ovoj knjizi, obuhvata nekoliko aspekata: socijalni, politički, kulturni i ekonomski. Upravo su ti aspekti primenjeni u ovim istraživanjima, koristeći mnogobrojne metode kvalitativne analize: deskriptivni, komparativni, analitičko-sintetički, logičko-istorijski, sociološki, metoda opservacije, ekonomsko-statistički, metode studije slučaja. Pritom sam konsultovao i citirao veliki broj naših i inostranih autora.

Rasprave o odnosu između razvoja i kulture zauzimaju sve više prostora na globalnom planu.¹ Ova knjiga bavi se izazovima tranzicije u uslovima postojeće nacionalne kulture. Opšta hipoteza, koja se kao „crvena nit“ provlači u ovom istraživanju, jeste da je tranzicija – njen tok, metode i uspeh, kao veliki društveni projekt – uslovljena nacionalnom kulturom date zemlje, njenim „socijalnim genotipom“. Drugim rečima, od nivoa nacionalne kulture, od njenog karaktera i osobina, zavisi uspešnost ili neuspešnost tranzicionih reformi. Hipoteza je testirana na primeru naše zemlje, odnosno Republike Srbije, čije sam društveno-ekonomske i agroekonomske probleme analizirao u svom dosadašnjem naučnoistraživačkom i

¹ Mickov, B., Doyle, J.: *Sustaining cultural development*, Gower publishing, London, 2013.

obrazovnom radu, kao član akademske zajednice i obrazovno-naučni delatnik Univerziteta u Novom Sadu.²

Zaključci do kojih sam došao su opšti i specifični. Oni proističu iz analize pojedinih delova knjige, koji su, naizgled autonomni, ali čvrsto povezani u jedinstvenu strukturu knjige. U prvom delu dajem pojmovna razgraničenja pojedinih aspekata društveno-ekonomske antropologije, čime dolazim do zaključka o nužnosti i svrsishodnosti primene multidisciplinarnosti u proučavanju ovog složenog i aktuelnog fenomena. Primenom ovog pristupa u naučnim istraživanjima postiže se celovitije sagledavanje predmeta posmatranja.³ Pored toga, u knjizi dominira kritičko preispitivanje, kao važna odrednica ovog metodološkog pristupa.⁴

Tranzicija je, sa aspekta društveno-ekonomske antropologije, složen i kompleksan proces. To je ozbiljan društveni projekat, koji podrazumeva primenu seta reformskih „rezova“ u cilju dubokih promena celokupnog društvenog sistema. Reč je o prelazu iz jednog (dotadašnjeg) u drugi (novi) politički, pravni, ekonomski i socijalni sistem. To podrazumeva i promenu sistema vrednosti („tranziciju u glavama“). Zbog toga je uticaj nacionalne kulture presudan. Upravo je to jedan od glavnih razloga, pored ostalih, snažnog otpora promenama u Srbiji. U svemu tome, otpori promenama su podstaknuti ekonomskim faktorima, masovnom nezaposlenošću, ekonomskom krizom, socijalnim problemima, neuspešnim reformama.

Neuspešnost tranzicije i otpori promenama posledica su, pre svega, „pljačkaške privatizacije“, koja je izvršena u Srbiji, i sistemske korupcije, koja je ozbiljna bolest ovoga društva.

² Monografija je deo petogodišnjih istraživanja u okviru projekta: III 46006 „Održiva poljoprivreda i ruralni razvoj u funkciji ostvarivanja strateških ciljeva Republike Srbije u okviru Dunavskog regiona“, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

³ Otuda je jedan od ključnih principa u tzv. Salcburškim preporukama, koje se odnose na kvalitet istraživanja, nužnost primene multidisciplinarnosti u naučnim istraživanjima.

⁴ Videti detaljnije moju knjigu: Pejanović, R.: *Ogledi iz metodologije društveno-ekonomskih istraživanja*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2014.

Paralelno s tim, postojeća nacionalna kultura, tj. „nacionalni genotip“, pojačana nepovoljnom socijalnom i političkom situacijom, ne samo da je usporila neophodne promene već je zakočila proces, a vrlo često ga učinila retrogradnim.

U društveno-ekonomskoj teoriji je dokazano da nacionalna kultura može podsticati ali i ograničavati ekonomiju i biznis, kao ključne odrednice tranzicije. U ovom radu, na primeru Srbije, dao sam prilog ovim nalazima. Kulturne vrednosti mogu, dakle, imati pozitivan ili negativan uticaj na društveno-ekonomski razvoj. Pritom svaki društveno-ekonomski sistem postaje osoben kulturni kapital. Razvoj, naime, zavisi od specifičnosti tog kulturnog kapitala. Stoga se s pravom ističe da je kultura značajan razvojni resurs modernog društva. U ovom radu sam analizirao pojam, karakteristike, specifičnosti, kao i ulogu i značaj nacionalne kulture, zatim uzroke i uslove formiranja naše nacionalne kulture, kao i posledice po život pojedinca i društva.⁵ Posebno, predmet analize je uticaj nacionalne kulture („socijalnog genotipa“) na tranzicione promene našeg društva. Kritičkim preispitivanjem, uz korišćenje bogate empirijske građe, razmatrao sam pojedine aspekte, probleme i fenomene. Na kraju sam izveo odgovarajuće zaključke, pouke i poruke.

Interesovao me je, s tim u vezi, nacionalni karakter moga naroda, ali i nacionalni pogled na svet, ne toliko psihologija, već, da tako kažem, gnoseologija, nacionalna logika, način razmišljanja. Reč je o narodu koji je imao burnu i tešku istoriju, živeći u „kući koja je na vetrometini“, na „brdovitom Balkanu“. Tragao sam, s tim u vezi, za korenima i uzrocima naše istorijske tragike, i ulozi „nacionalnog karaktera“ u pisanju nacionalne istorije.

Rezultati istraživanja u ovoj knjizi pokazuju da su otpori tranzicionim promenama dublje prirode i da sežu u antropološko i kulturno-istorijsko biće Srba. S tim u vezi kritički sam preispitivao: kulturno-religijske specifičnosti, balkanski kosmo-psiho-logos, začarani krug zaostalosti, siromaštva i neobrazo-

⁵ O značaju i uticaju nacionalne kulture pisao sam, takođe, i u mojoj knjizi: Pejanović, R.: *Gorštaci i Vojvodina*, Akademaska knjiga, Novi Sad, 2013.

vanosti, karakteristike i uzroke formiranja našeg „nacionalnog karaktera“, odnos nacionalne kulture i privrednog razvoja. U mnogim od ovih fenomena otkrio sam retrogradne procese, kao i pojave dugog trajanja.

Na kraju, došao sam do opšteg zaključka, uz takođe kritičko preispitivanje, o nužnosti transformacije naših sistema vrednosti. Država koja iskazuje spremnost da svoju budućnost veže za evropske integracione procese, kao što je Srbija, moraće da pokaže spremnost za promenu osnovnih strateških i vrednosnih orijentira, običaja, navika i mentaliteta, kako bi mogli lakše da se nosimo sa evropskim kulturnim prostorom u kome vladaju tržišna ekonomija, konkurentnost, globalizacija, otvorene granice, internacionalizacija, standardizacija, multikulturalizam, regionalna i nadnacionalna saradnja, vladavina prava i druge političke, pravne, socijalne, ekonomske i ekološke vrednosti. U društveno-ekonomskom smislu moderne evropske vrednosti utemeljile su tekovinu građanske države, tržišne i ekološke privrede, tj. razvojnog modela kombinovanog sa ekonomskim (pametnim) rastom i socijalnom pravdom. Taj proces treba da bude praćen odgovarajućim obrazovnim sistemom. Obrazovni sistem mora, naime, da formira nacionalni kulturni identitet.

Promene su, dakle, nužnost izazvana globalnim promenama modernog društva. I pored negativnih pojava koje prate ovaj svetski, posebno evropski trend, nužan je „korak s vremenom i svetom“. Potrebna je, po mome mišljenju, promena paradigme, što je veoma teško, mukotrпно i sa neizvesnim ishodom.

Spisak korišćene literature dao sam na kraju svakog dela knjige, što uz veliki broj fusnota govori o korišćenju bogate teorijsko-empirijske i druge građe u ovoj knjizi.

Zahvalan sam izdavaču, recenzentima i porodici. Posebno sam zahvalan Bori Babić, direktorki ove ugledne izdavačke kuće, kao i Enisi Kočan na tehničkoj pomoći pri izradi ove knjige.

Novi Sad, maj 2015.

Prof. dr Radovan Pejanović,
autor